

הרב יוסף איתן

מעמדם של הפורשים משמירת מצוות בהלכות בית הכנסת

תופעה מצויה בבתי הכנסת, כאשר יהודים שלדאבוננו הרב אינם מוחזקים כשומרי מצוות, מגיעים לערוך שמחה משפחתית (או באבילות ר"ל) והם מבקשים להתכבד בכבודים שונים. מתעוררת אפוא השאלה, אם היותם עוברי עבירות חמורות כחילול שבת בפרהסיא, מגבילה מבחינה הלכתית את האפשרות לכבדם בדברים שבקדושה כשליחי צבור וקוראים ועולים לתורה, או שמא ישראל – אע"פ שחטא – ישראל הוא, גם לעניין זה. כמ"כ קיימת שאלת הצטרפותם של אלה למניין, והוא מהדברים שבכל יום בצבא, במקומות ישוב קטנים ובקהילות רבות בחר"ל שבהם יש יהודים הנוסעים ממרחק במיוחד לצורך השלמת המניין בשבת, ולעיתים גם יהודים הנושאים נשים נכריות.

בע"ה, מטרתנו בדברים דלהלן לעיין בסוגיא זו במקורות הראשונים ובפסיקת האחרונים. לשם כך יש לברר און מעמדו של המומר לעבירות, גדרו בזמנינו והשלכותיו למעשה, ולאור זה יש לעיין במהות הדרושה ההלכתית של עשרה לתפילה בציבור ולאמירת דברים שבקדושה, וכן לשליח הציבור, עליה לתורה וברכת כהנים.

מחלל שבת בפרהסיא

הגמ' בחולין (דף ה.) מונה את אלה שאסור לקבל מהם קרבן, וז"ל הברייתא המובאת שם:

"מכם – ולא כולכם, להוציא את המומר... מן הבהמה – להביא בני אדם שדומים לבהמה. מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בהן בתשובה חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל שבתות בפרהסיא".

ומבואר בגמ' שהמומר הראשון המוזכר בברייתא הוא מומר לע"ז דהוי כמומר לכל התורה כולה, והפירוש בהמשך הברייתא: "חוץ ממומר לנסך את היין ולחלל שבת בפרהסיא" – משמעותו, שעבירות אלה יצאו מכלל שאר העבירות בכך שמהם אין מקבלים נדרים ונדבות, ואילו מומר לעבירות מסוימות אחרות – מקבלים. רק ע"ז וגרורותיה או חילול שבת בפרהסיא מחשיבות את עושיהן למומרים לכל התורה.

אע"פ שהדברים אמורים (לכאורה) דוקא ביחס לקרבן, ובזה דינו של הגוי קל יותר מן המומרים הנ"ל, שהרי הוא רשאי להביא נדרים ונדבות לעולה, מ"מ למדנו מהברייתא, שחילול שבת בפרהסיא הינה עבירה חמורה יותר מעבירות אחרות, והיא שקולה כנגד עבודה זרה.

כ"ב, דנה הגמ' בעירובין (סט.) במומרים, בהקשר לדיירי המבוי הפוסלים את העירוב והשיתוף, בהיותם בעלים על חצרם הפרטית שבמבוי. יש שמועיל בהם שיבטלו את רשותם (כגון: דייר ששכח להשתתף, צדוקי), ויש שאין די להם בכך, אלא צריכים להשכיר לישראל כשר את רשותם (כגון: עכ"ר, כותי). בדינו של מומר לחלל שבת לענין זה, מחלקת הגמ' בין חילול בפרהסיא לחלול בצנעא, שהמחלל בפרהסיא – הריהו כמומר לע"ז ודינו כעכ"ר שאין לו תקנה אלא בהשכרה, והמחלל רק בצנעא – די לו בביטול הרשות בלא קנין. ובהמשך הסוגיא (שם): "א"ר הונא איזהו ישראל מומר – זה המחלל שבתות בפרהסיא ומבאר שם רב אשי שרב הונא אזיל כרבנן הסוברים שרק המומר לע"ז חשוד על כל התורה, וגם כתנא דברייתא דחולין הנ"ל הסובר שמחלל שבת בפרהסיא ככופר בכה"ת. הרי שהמחלל בפרהסיא גדרו להלכתא כעובד לע"ז גם לענין שתופי מבואות².

מדוע דוקא שבת? – רש"י (בחולין) מבאר שהעובד לע"ז כופר בקב"ה, והמחלל את השבת בפרהסיא כופר במעשיו ומעיד שקר שהקב"ה לא שבת בשביעי. חילול שבת מבטא איפוא כפירה בה' כבורא עולם, וממילא גם בהשגחתו יתברך. עוד למדנו שבחילול שבת יש משמעות מיוחדת לעשייה בפרהסיא, ולכאורה יש לקשר זאת לרקע עשיית העברה. ההבחנה שבין עשייה להכעיס לעשייה לתיאבון אינה מופיעה בחולין, אלא נזכרת בסוגיא בהוריות (יא.) העוסקת בגדרי מומר לאכילות אסורות, ושם מבחינים בין אכילה להכעיס לבין אכילה לתיאבון. בפשטות נראה, שבחולין מדובר במומר לתיאבון, כי העושה להכעיס – מאי נפק"מ במה חטא, והריהו ממיר את עצמו בכל עבירה, שעושה מתוך כפירה. והגיוני הדבר שהעובד לע"ז או מנסך לה יין, הריהו פסול גם כשעשאה מתוך תאוה ממונית, ולא דוקא מסיבות עקרוניות שהרי מהות המעשה – כל כולו כפירה, ומניעיו הפנימיים של החוטא אינם מעלים או מורידים³. והנה החדוש הוא, שלא רק בע"ז, אלא כך הדבר גם בחלול שבת, וזה מתאים לדברי רש"י שעצם מעשה חילול השבת מהווה עדות שקר שהקב"ה לא שבת, וממילא גם כפירה במעשיו. ביצוע המעשה לכשעצמו מבטא זאת בלא שמחשבת החוטא משנה במאומה, גם כשבא מתוך תאוה בעלמא. אבל זה אמנם כך דוקא כשהחילול נעשה בריש גלי – "מעיד עדות שקר" כלשון רש"י, עדות כלפי הרואים,

1. בכורות ל: בניגוד לשיטת ר"מ הסובר שהחשוד על עבירה אחת – חשוד לכה"ת כולה.
2. ואין לומר שדוקא בשבת מחמירים בו, ומשום שהוא חשוד על הדבר והוי כתרתי דסתרי, דא"כ מה לי בצנעא מה לי שחילל בפרהסיא.
3. הרש"ש שם מעיר, שלפ"ז המחלל רק יי"ט ואפי"ה יו"כ אך שומר שבת – הריהו כעובר על כל עבידה אחרת שבתורה.
4. וכן סנהדרין כז. בעניין פסולי עדות, שם חמור דין המומר לתיאבון יותר, משום שרע גם לשמים וגם לבריות, והאוכל נבילות להכעיס – רק רע לשמים ונחלקו אביי ורבא.
5. חזו"א שחיטה סי' ב אות ג' שכתב בדרך זו. ועיי' דעת בהן להרב זצ"ל סי' ח אות ב', המציע לבאר הסוגיא במומר להכעיס. ונראה שכוונתו דוקא ביחס לשאר עבירות, דלא מסתבר שעובד לע"ז יכשר כשעשה לתיאבון, אלא חידושו הוא שמומר לעבירה אחרת אף שעשה להכעיס – מביא קרבן, וכדברי הבריתא: מקבלין מופשעי ישראל כדי שיחזרו בהן בתשובה. ופושע משמע מורד, ואין לנעול דלת התשובה גם בפניהם. ועיי' במג"א סי' ל"ט סק"ג.

ולענין זה – עשרה יהודים (שזהו גדר פרהסיא⁶). אבל העושה בצנעא – הרי מחשבתו היא היא הקובעת את אופי העבירה וחומריתה, וכשעושה שלא מתוך מרידה – לא גרע מכל עבירה אחרת שאין בה כדי לפסלו מתורת יקריב מכס, פרט לע"ז שעצמותה כפירה⁷.

גדר מומר

אימתי הופך החוטא למומר, נחלקו ראשונים. התוס' בעירובין⁸ אומר שמומר הוא דוקא זה שמורגל בעבירה ואינו נזהר בה כלל, אבל כשעושה באקראי, מתוך דחק ואפי' במזיד – לא מקרי מומר. וכתב הרשב"א⁹ שאחרי ג"פ שחטא – המיר עצמו.

לעומת זאת כתב הר"ן בחולין¹⁰ שלאחר ששחט אדם בשבת במזיד אפי' פ"א – הריהו מומר, וכך כתב הש"ך להלכה¹¹. יש גם שיטה המחמירה עוד יותר, והיא שי' הרמב"ם בפיה"מ על משנת מעשה שבת בחולין, שהומר מהרגע ששחט את הסימן הראשון ועשה חתך אחד, ולפיכך אף בהמה שנשחטה ע"י יהודי במזיד וזו לו הפעם הראשונה ששחט בשבת – הרי זו שחיטת מומר¹².

גדר לתיאבון ולהכעיס

אע"פ שלענין חילול שבת הנעשה בפרהסיא אין משמעות אם זה להכעיס אם לאו, כפי שראינו לעיל, עכ"פ לעבירות אחרות הדבר משמעותי, ויתכן שאף לקביעת מעמדו של המחלל בזמנינו. לכן יש לדייק מהו להכעיס ומה כלול במינוח לתיאבון.

ההגדרה והגבול שבין שני המושגים נידון כבר בראשונים, ונקודת הדיון העיקרית – במקרה שיש לפני יהודי בשר כשר ובשר טרפה, שערסם ואיכותם שווה, והוא אינו מהדר לקנות הכשר. מרש"י בחולין¹³ משמע שכל האוכל את האיסור אע"פ שיכול לאכול גם היתר (כי זה בידו) – הריהו להכעיס, אע"פ שאינו מהדר דוקא אחרי טריפות¹⁴. באחרונים נחלקו אם היינו דוקא כשמעדיף את האיסור¹⁵ או גם כשלא אכפת לו, ורק אין הוא משתדל לאכול את המותר – הוא בגדר להכעיס¹⁶. ויש

6. סנהדרין ע"ד.
7. בדרך זו באר הגר"מ פינשטיין זצ"ל בדברות משה בחולין שם, ובאג"מ או"ח א סי' לג.
8. סט. ד"ה הוציא.
9. בתשובות חלק ז' סי' קע"ט, הובא גם בב"י יור"ד סי' קי"ט. ועיי' בשבט הלוי (להגר"ש וואזנר) ח"ג סי' צ"ח, שברשב"א יש לכאור' סתירה משלושת, והרשב"א הנ"ל אינו דעת עצמו אלא בדרך התוס'.
10. על משנת מעשה שבת, חולין יד.
11. יור"ד סי' ב' סק"ז.
12. והאריך בבירורי השיטות ובהשלכותיהן להלכתא הגרעק"א בחידושיו ליור"ד ב' סעיף ה'.
13. דף ג. ד"ה לתיאבון.
14. וכן דעת הריטב"א בע"ז כו: ד"ה להכעיס.
15. בה"ל סי' לט ד"ה או מומר.
16. חור"א יור"ד ב' אות כ'.

שאמרו שבאופן שמעדיף את האיסור – אז הוא מומר להכעיס האמור בתורה, והוא פסול לקרבן אפי' על עבירה אחת שחוטא בה באפן זה, ואילו כשלא אכפת לו – נפסל רק מדרבנני'.

החוות יאיר' עסק בהקשר זה בשאלת מכירת חמץ למומר, ובצורך להיזהר מקניית חמץ ממנו מיד לאחר הפסח. וכתב: "זאע"פ שקי"ל חמצן של עוברי עבירה מותר אחרי הפסח משום שמחליפין, היינו בעוברים לתיאבון, אבל בעוברין להכעיס – אסור (לקנות מהם מיד אחרי הפסח), ועכשיו כולם מקרי עוברים להכעיס". דעה זו שהחוטאים כיום הם בבחינת להכעיס (עכ"פ בזמן החו"י – לפני כ- 300 שנה) מבוססת מסתמא על הסברא שגם כשלא אכפת להם ואינם מעדיפים בדוקא את ההיתר – הריהם בכלל להכעיס.

גדר החוטאים בזמנינו

בתוך הציבור המוחזק שאינו שומר תומ"צ, הרי שרובם הינם כאלה שלא אכפת להם בין מאכל כשר לטריפה, ואין זה דוקא מתוך תאוה ממונית או תאוה היצר, אלא משום שמורים לעצמם היתר, כי הם סבורים שאין שום מחויבות לקיום מצוות תורתנו. מאידך, הם אינם מהרהרים בכוונת מרידה בה' ובתורתו בכל שעה שהם עוברים על דיני תורה, וחלק גדול אף מצהירים שהם מאמינים בה' בלב שלם. רק משום חולשת הדור וחינוכו הקלוש הם הולכים בדרך (ואין המקום כאן להכנס לנתוח הרוחני של מצב הדור). גם הללו המכריזים קבל עם ועדה שאין להם חלק באלוקי ישראל, הנה בדרך-כלל אין זה מתוך ששנו ופרשו, אלא מתוך חינוך וסביבה שגדלו והורגלו בה, ובכדי להצדיק את דרכם, נבנתה התיאוריה השוללת כל זיק של אמונה בבורא עולם ובתורת חיים. והראיה שלעיתים נכנס בהם ניצוץ האמונה, וגם מהם יש החוגגים בר מצוה בבהכ"נ אורתודוכסי לילדיהם. וכבר כתב הרש"י שכופר הוא זה הסותר את התורה שלמד, ולא מי שאינו מאמין משום שמעיקרא לא שנה. עפ"ז, קרובים הם להיות כתינוקות שנשבו, שהם בגדר אנוסים, ואין לראותם בראי ההרחקה והענישה, אלא באור הקירוב וההשפעה¹⁷. וכך כתב החזו"א צ"ל²²: "אבל בזמן ההעלם שנכתבה האמונה מדלת העם... ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת"²³. ואולם לגבי אלה המצהירים שאינם מאמינים, יש מקום גדול לחלק, שכן תינוק שנשבה הוא זה שאינו יודע או

17. מג"א לט סק"ג ע"פ הר"ן בחולין.

18. סי' מ"ח, מובא גם בבאר היטב סי' תמ"ח סק"א.

19. הכוונה להחלפה עם גויים.

20. שבת לא. במעשה דהלל שגייר את הנכרי.

21. וכתב הב"ב בסי' שפ"ה, הביאו הט"ז, שהצדוקים הפכו להיות תינוקות שנשבו לפי שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וכאנוסים דמו.

22. יור"ד ב' אות ט"ז.

23. וכתב הרב זצ"ל בסוף אגרת פט (אגרות ראי"ה א'): "איני שולל טענת כף זכות, שרבים מרעועי הדעות שבדורנו הם קרובים לאנוסים, מפני שיבושי הדעות ומעוט ההשפעה לברר דרכה הישרה לנבוכים, וה' יגיה חשכנו בחסדו".

אינו יכול לקיים מחמת האנס, אבל יודע שהוא שייך לעם היהודי ולמורשתו, והוא חפץ לדעת ולקיים אם רק יוכל. לא כן הלועגים לתורה ותופסים אותה כאמונה תפילה המתאימה ל"חשכת ימי הביניים", שגם אם השקפתם זו באה להם מתוך שביים, הרי הם מומרים מובהקים באמרם שנבואת משה ומתן תורה היו רק אחיזת עיניים²³.

גם אם יחשבו כתינוקות שנשבו, כי אז יש לדון אם נקבל מהם קרבן²⁴, והאם זה בכלל מה שכתוב בברייתא בחולין, שמקבלין קרבן מפושעים כדי להחזירן. כך גם משמע מדברי החז"א²⁵, אף כי אין בהירות גמורה מלשונו אם החפשים של דורינו נחשבים כתינוקות שנשבו ממש. הדברים מפורשים יותר בש"ת בנין ציון²⁶ שנוקט להקל בדינם משום האי טעמא. מאידך, קי"ל שקרבן חטאת מביאים רק לאחר שנודעה החטאת, ואם-כן זה שעומד בחטאו – הריהו כמי שלא נודעה לו חטאתו. ועומד בשגגתו, שאינו מביא חטאת. ורק עולה יש להתיר, שאינו גרוע מגוי. ולכן נראה שיש לבדוק כל מקרה לגופו, ובכוונת גברא תליא מילתא.

הגאון רעק"א²⁷ כותב ביחס לחוטאים הנפסלים לעדות, שיש מקום להקל בזמן שלא נודעה להם חומרת האסור. ומשמע מדבריו, שאף מחללי השבת בגלוי נחשבים כמומרים רק באופן זה. החילוניים בדורנו, הגם שיודעים הם של"דתיים" שומרי המצוות אסור לעשות כן, הם אינם מזדהים עם הדרך מן השרש, ולפ"ז רובם לא יחשבו כמחללי השבת בפרהסיא האמור בש"ס, אלא ידמו למחללים בסתר, כי רק בריש גלי נחשב ככפירה במעשה שנעשה שלא להכעיס²⁸. עכ"פ המצב של "מורה היתר לעצמו" הוא מורכב, משום שבגמ' בסנהדרין משמע שדוקא הסבורים מתוך שגגה גמורה שעושים מצוה ולא עבירה – אינם נפסלים²⁹ ואין זה דומה לחפשים בזמנינו³⁰.

הגאון ר"מ פיינשטיין זצ"ל מעלה סברא שהואיל והחומרא המיוחדת של חילול שבת הינה דוקא כשנעשה בפרהסיא, שאז לא אכפת לו לחוטא שיחזיקוהו כופר, והריהו מעיד שהקב"ה לא שבת, אזי כיום "שידוע שרוב מחללי השבת עושים בשביל תאוות הממוני³¹... אפשר גם כשהוא בפרהסיא נדון כצנעא שלא יאמרו הרואים כלל

23. שמעתי מהרב מן-יהרר שליט"א, ודומה למי שאבותיו הוציאוהו מכלל ישראל והמירוהו – האם יחשב כתינוק שנשבה, למרות שהוא אנוס? וכפי שנאמר בירמיה (ט, ג): "וילכו אחרי שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם".

24. כפי שהגמ' בשבת ס"ח. מעמידה את המשנה דשוכח עיקר שבת בתינוק שנשבה לבין הגויים, והוא מביא חטאת לאחר שחזר ולמד, כדעת רב ושמואל.

25. שם אות כ"ח.

26. מבעל ערוך לנר, סי' כ"ג.

27. בתשובותיו, סי' צ"ו.

28. ועג"כ באחיעזר ג, כה.

29. הכוונה למעשה בסנהדרין כו: בהנהו קברנים שקברו יהודים ביו"ט ראשון והוכשרו לעדות ע"י רב הונא בריה דרב יהושע, משום שסברו שעושים מצוה.

30. וע"ע בעניין זה במשיב מלחמה להגר"ש גורן, ח"ב סי' ק"ז.

31. לכאורה לאו דוקא, רוב המלאכות נעשות כשגרת ימי החול, וי"ל שהם בבחינת תאות הרצון.

שהוא מעשה כפירה... ולפ"ז, המחלל בפרהסיא כהיום הזה, כמוהו כעובר עבירות אחרות שלא להכעיס, ואינו נפסל להביא קרבן. (מכאן מסיק הגאון, שלדינא מותר להם לעלות לדוכן ולישא כפיהם, אלא שנכון למנעם שלא ביד חזקה, משום מגדר מלתא).

קיימת סברה נוספת שלא להתייחס למחללי שבת בזמנינו בחומרא זו. המשנ"ב בהלכ' עירובין³³ כותב: "ואם מתבייש לעשות בפני אדם גדול, אף שעושה דבר זה בפני כמה אנשים – גם זה לצנעא יחשב". כמדומה שביחס לציבור החפשים כיום, רובם הגדול (גם אם לא כולם) היה בוש לחלל בשבת לעיני רבנים המוכרים ומוחזקים על ידיהם, גם אם הסיבה לכך איננה ראיית המעשים כשליליים, כי אם הרצון (החיובי) שלא לפגוע ברגשות. המנעות כזאת מורה, במידה רבה, שאין כאן מרידה הפוסלת כמו גוים, ובדומה לסברת הגר"מ פינשטיין.

נזכיר גם דעה הכתובה בראשונים ומקורה בעיטור³⁴ שדין מחלל שבת בפרהסיא האמור בחולין ובעירובין היינו דוקא בעבודות שבקרקע. הסברה תמוהה, ושיטתו נשארה באחרונים בצ"ע³⁵.

בסיכום עולה, שיש מקום נרחב להתייחס למחללי השבת בפרהסיא שבזמנינו שלא כגדרו התלמודי. יש המקילים לראותם כאנוסים – תינוקות שנשבו, ויש המדמים אותם לעושים בצנעא של הש"ס. אולם יש הסוברים שעם כל זה, הואיל וסו"ס עוברים על איסור כה חמור בריש גלי – הרי הם כמומרים. ובזאת נבוא לברר פרטי ההשלכות המעשיות של הברור הנ"ל.

צירוף למנין

הגמ' בחולין היא המקור להלכה אודות כשרות מביאי הקרבנות³⁶, וגם אודות כשרות השוחט, מיהו הפוסל בשחיטתו ומיהו הזוקק בדיקת סכין³⁷, ואכ"מ להאריך בהלכות אלה. רבים מן האחרונים למדו מכאן גם לשאר דברים ובפרט לענייני תפילה, משום שתפילה נתקנה כנגד תמידין, ומן הפס' במשלי "זבח רשעים תועבה" למדנו על איסור תפילה במקומות המטונפים³⁸. הפמ"ג כתב³⁹ שהמחלל שבת בפרהסיא אינו נמנה למנין עשרה גם אם לא עשה כן להכעיס ואולי העושה להכעיס אינו נמנה אפילו בעבירה אחרת. קדמו בכך החכם צבי, וז"ל⁴⁰: "ואם יטעון הטוען

32. אגרות משה אור"ח א, לג. וצ"ע, כי סו"ס כלפי שמיא יש עדות שקר בעשייה בפרהסיא.

33. סי' שפ"ה סק"ז בשם א"ר.

34. הובא בב"י, אה"ע סי' מ"ד, וברעק"א יור"ד ב' הנ"ל.

35. רעק"א שם.

36. רמב"ם מעשי הקרבנות ג. ד.

37. רמב"ם שחיטה פרק ד', ושו"ע יור"ד סי' ב.

38. ברכות כב.:

39. סי' נ"ה אשל אברהם סק"ד.

40. תשובה ל"ח.

והא ק"ל דמותר להתפלל עם העבריינים... תשובתו דעד כאן לא אמרינן הכי אלא בעובר לפרקים, אבל העושים ביד רמה, בשאט נפש, ופורקין מעליהם אפי' מצוה אחת קלה – הריהן מאותן שאין להם חלק לעוה"ב כמ"ש הרמב"ם בהלכ' תשובה⁴¹ וכו' וביחוד המחלל שבת בפרהסיא שהוא כגוי גמור⁴² וכו'. אף כאן לפנינו התפיסה שמחלל שבת בפרהסיא נחשב כגוי ביחס לדברים שבקדושה, מבלי להתחשב אם עשה מתוך כפירה או תאוה – כבשאר העבירות. וכן נפסק במשנ"ב⁴³. גם הנצי"ב במשיב דבר⁴⁴ משוה תפילה לקרבן, וכותב שכשם שקרבנם של מומרים הוא כזבח תועבה ומשום כך אינו מתקבל למזבח, כך תפילתם, וממילא אינם מצטרפים להשלים מנין.

לעיל ראינו שאין נפקותא בחומרתו של מחל"ש בפרהסיא אם עושה להכעיס או לתיאבון. לפיכך כתבו מן הפוסקים, ובהסתמך על המשנ"ב בסי' נ"ה (בשם הפמ"ג), שאין לצרף בשום אופן לעשרה את מחללי השבת בקביעות ובפרהסיא שבזמנינו, אע"פ שמעשיהם בבחינת "לתיאבון"⁴⁴. ואדם השומר מצוות בדרך-כלל ורק מחלל לעיתים מחמת דחק הפרנסה או לחץ חברתי – אין לחוש⁴⁵. אולם אם ננקוט את דברי המשנ"ב בהלכ' עירובין (הנ"ל בשם א"ר) כיישום לימינו – כי אז יש לראות פרהסיא כצנעא, ולהכשיר את כל אלה שאינם עושים להכעיס, וכשאר עבירות שבתורה⁴⁶.

כתב הרמב"ם בסוף אגרת השמד:

"וגם כך אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא לקרבם ולזרזם בעשיית המצוות... וכבר פרשו ז"ל שהפושע שפשע מרצונו כשיבוא לבהכ"ס להתפלל מקבלין אותו ואין נוהגין בו מנהג בזיון".

והנה אע"פ שאין כתובה כאן הלכה שאותם פושעים נמנים לעשרה, אלא זוהי הדרכה מוסרית לכיבוד הבאים להתפלל מרצונם, מ"מ למדנו מכאן שעברין הבא לבית הכנסת מרצונו – הוא מצב מיוחד שיש להתיחס אליו בהתאם. יש שפסקו באמת, שכשבאים מרצונם – ניתן לצרפם⁴⁷. אך יש להעיר, שבמקרים בהם קיומו של המנין בשבת תלוי באנשים שנוסעים מרחוק, אע"פ שבאים מרצונם (והדבר קיים

41. פרק ג' הלכה ו, ט.

42. סי' נ"ה ס"ק מ"ו.

43. סי' ט.

44. החכ"צ והנצי"ב הנ"ל, שו"ת שבט הלוי להגר"ש וואזנר ח"א סימן כ' (ויש להסתפק בדבריו אם כוונתו דוקא בזמן שרוב המניין מחללי שבת, או לאו דוקא). וכן נפסק למעשה בספר דיני צבא ומלחמה (סעיף 74). ובשו"ת באר משה (לרי"מ שטערן, הדברצינער) חלק ה' סי' צ' מחמיר ביותר בדין מחל"ש, עד כדי תמיהה.

45. הגר"ע יוסף, יביע אומר א יו"ד א, כו.

46. מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה יו"ד נ', הרד"צ הופמן במלמד להועיל א, כט.

47. נאמר בשם הגרש"ז אויערבך שהדבר מוכיח שהם מאמינים בתפילה, וכ"פ הגר"א שפירא הרה"ר לישראל (הובא בספר אור יצחק).

בקהילות קטנות (בח'ל) – זהו מצב בעייתי, שזה כמצוה הבאה בעבירה, וראוי למנוע (בחכמה) תופעה זו.

ר' משה פינשטיין זצ"ל⁴⁸ מבחין כאן בין צירוף לאמירת קדיש, קדושה וקריאת התורה, לבין צירוף לצורך תפילה בציבור, והוא פוסק שלמניין המורכב ממחללי שבת אין מעלת תפלה בצבור, אבל לפי מה שפסק השר"ע⁴⁹ שלצורך אמירת דברים שבק' א"צ רוב מניין שלא התפללו, וכך נוהגים – יש לצרפם. הוכחתו העיקרית מסתמכת על המקור להלכה של עשרה לדברים שבקדושה: "ונקדשתי בתוך בני ישראל"⁵⁰. מפסוק זה גם לומדים על מצוות קידוש ה' שהיא בעשרה⁵¹ (היינו שיש למסור את הנפש על כל עבירה הנעשית בפרהסיא – בפני עשרה). והגמ' אומרת שעשרה דוקא ישראלים, דאתיא תוך תוך בגזרה שוה ממרגלים, מה מרגלים שנא' בהם "מתוך העדה הזאת" – עשרה ישראלים ואפי' אחד אינו גוי, וה"נ דברים שבק' "בתוך בני ישראל"⁵². ואומר הגרמ"פ, הרי המרגלים היו כופרים בפרהסיא ("לא האמינו לדבר") ואם לומדים מהם – הרי שכמותם כשרים ונחשבים בכלל עדה, הן לעניין מצוות קדוש ה', הן לעניין דברים שבקדושה, וא"כ כל הבעיה בצירוף מומרים כאלה למניין הוא רק למעלת תפילה בציבור⁵³. לכן מסקנתו, שמחללי שבת היודעים לענות לקדיש וקדושה מצטרפים, בדיוק כפי שמועיל אפי' רוב מניין של כאלה שכבר התפללו.

אותם שאינם מחללים שבת בפרהסיא אך עבירות אחרות בידיהם, דינם פשוט יותר, הואיל וזוה דוקא להכעיס פוסל, וכפי שפסק המשנ"ב⁵⁴. בזמנינו, שמצב של להכעיס קשה להלמו במציאות (אפשר שיש מעוט קטן כזה), א"כ אף הנושא גויה שהוא דבר חמור במיוחד⁵⁵, אם לא עשה כן מתוך מרידה ברורה כלפי שמיא – כשר למניין. וכן משמע מדברי האג"מ⁵⁶. ובשר"ת שרידי אשי⁵⁷ כתב הרב וינברג זצ"ל שאם היו מנדים אותו בגין זה, וזה שלא נדו בפועל הוא רק משום שאין לכך רשות מהשלטונות – יש לנהוג בו הלכתית כמנודה, ולפסלו מלהצטרף. והנה כיום, שאין מגבלה זו קיימת בדרך-כלל, ובכל זאת לא נהגו לנדות – הרי שאין העבירה גרידתא מעכבת. אולם אפשר שהמגבלה אכן קיימת בימינו, כי המדינה אינה מכירה בנדוי רבני, ואעפ"כ נראה שהמנהג שלא לנדות איננו נובע רק מכך, ואינו כמקרה שבשרידי אש.

48. אג"מ אר"ח א כג, ב יט.

49. בסי' ס"ט ס"א ע"פ התוס' והר"ן במגילה כ"ג.

50. מגילה כג.

51. סנהדרין עד.

52. שם.

53. וצ"ע, שהרי בגו"ש לומדים רק את היסוד העקרוני, דהיינו שערות ישראל – כולה ישראלים בעינין, וקיי"ל שישראל אע"פ שחטא – ישראל הוא. אבל מעמדם הספציפי של המרגלים הוא פרט שלכאו' אינו מעניין לימור הגו"ש.

54. סי' נ"ה סקמ"ו.

55. ראה רמב"ם הלכ' איסורי ביאה פ"ב הלכה ו, ז, ח.

56. אר"ח ב' סי' נ"א.

57. חלק ב' סימן ר'.

שליח צבור

בדינו יש גורם משמעותי נוסף על האמור, שהוא מוציא יד'ח את הציבור בדברים מסוימים. הברייתא בתענית (דף ט"ז) מציינת את הדרישות החלות על היורד לפני התיבה וביניהם "מי שביתו ריקם". ומבארת הגמ' שהכוונה לריקם מן העבירות. וכן פסק השו"ע⁵⁸: "ש"צ צריך שיהיה הגון, ואיזהו הגון – שיהיה ריקן מעבירות". בפשטות נראה שאין זה משנה אם העבריין הוא בגדר אנוס (תינוק שנשבה) אם לאו, אלא עצם גגילותו לעבור על מצוות התורה – פוסלתו מלשמש כש"צ. הסברא העיקרית לכך היא כבוד הציבור^{58א}, ולא ניתן למחול על כבוד זה משום שבעניינים התלויים בציבור, קבעה התורה את גדרי הכבוד, וזה מחוץ לשקול דעת אנושי. לכן יש לערער על יכולתו של עבריין להוציא ידי חובה בברכות ובקדושה, ואפשר שאף את היחיד אינו מוציא⁵⁹.

לפיכך נראה שאין למנות לש"צ את המוחזק כעובר עבירות, ולא דוקא המחלל שבת בפרהסיא. וה"ה בעל קריאה בתורה, שגם הוא מוציא את השומעים בקריאתו, יד'ח קריאת התורה בציבור. לא מבעיא לדברים שבהם יש חובה להוציא ידי מצוות הקריאה מצד עצמה, כשהחובה חלה על כל אחד ואחד לשמוע, כגון פרשת זכור ומגילה בפורים⁶⁰.

א"כ, אותם הבאים לבהכ"נ ביום הזכרון של הוריהם ומבקשים לעבור לפני התיבה – יש לדון בשאלת חכם, כדי שלא להביא לידי בזיונם והרחקתם ח"ו. באופן עקרוני, יש שפסקו שכשנגש מעצמו – אין למחות בו ולהורידו, משום דרכי שלום⁶¹.

עליה לתורה

שאלה זו מעשית ביותר, והיא קשה במיוחד הואיל והגבלות בדבר זה משמעותן הפליה ברורה משאר הצבור.

כפי שאין מקור מוצק בש"ס אודות מחל"ש ביחס למניין, כן הדבר בעליה לתורה. הברייתא במגילה (כג). אומרת שמדין תורה הכל כשרים לעלות, לרבות נשים וטף, אך חכמים הסתייגו מעליה לנשים משום כבוד הצבור. מכאן שאר יהודים לא נפסלו, ואין בכוחנו לבוא ולקבוע שגם עבריינים פוגמים בכבוד הצבור, והרי קטנים רשאים לעלות וחכמים לא ראו זאת כפגם. עוד יש להוכיח לכאורה מקטנים, שאע"פ שבזמן המשנה והתלמוד היו העולים רגילים לקרות בעצמם את פרשייתם בתורה

58. סי' נ"ג סעיף ד'.

58א. כבוד הציבור דן מצד ערכו של הציבור, והן מצד יכולתה של התפילה להיות רצויה לפני הקב"ה.

59. אג"מ או"ח ב' סי' נ'. אודות ברכה של רפורמים וכיו"ב עיין אג"מ ג' סי' כא. שמחשיבם ככופרים גמורים.

60. וע"ע בענין זה במשיב מלחמה להגר"ש גורן, ח"ב עמ' קע"א.

61. בשו"ת רבבות אפרים לר' אפרים גרינבלאט ח"ד סי' קמ"ט, הביא בשם רבו ר"מ פינשטיין שיעבור מאשרי ובלצ"ג.

– גם זה אינו מעכב, ולא נפגמו מצד שאין יכולים להוציא הציבור בקריאתם זו. משמע שהקורא בתור עולה לתורה הקבוע אינו בגדר בעל הקריאה הנחשב ש"צ. ועי' בר"ן⁶² שכתב שבאמת אין הכשר (לקטן) ולאשה אלא להשלים העולים למניין שבעה, ולא שיהיו כולם קטנים. עכ"פ נראה מכאן, שעצם העליה לתורה איננה כוללת בתוכה הוצאת הציבור יד"ח, אלא זהו מלוי תפקיד שהוא חובת הציבור, וא"כ דין העולה אינו כש"צ, ויש לבררו לעצמו.

מדברי החכם צבי והנצי"ב (שהובאו לעיל) משמע שאין להעלות לתורה למניין שבעה את מחלל השבת בפרהסיא, משום שלעניינים שבקדושה דינו כמביא קרבן. הפמ"ג כותב⁶³ שהרגיל בעבירה בקביעות אין להעלותו לתורה, ובמקום אחר כתב⁶⁴ שיש מקום לפסול לעליה את אלה שנפסלים לעדות. מאידך, במקום שלישי הוא כותב⁶⁵ שכהן שנשא גרושה יצא מתורת "וקדשתו" בלבד, אבל הוא עולה כישראל, והדבר מפורש בתשובת הרשב"א⁶⁶. יתכן שדעתו לפסול רק בעושה להכעיס, ועל שכזה הוא כותב שאין להעלותו, ומשום שהוא מורד וברכתו אינה ברכה וכצפצוף הזרזיר דמי, אבל לתיאבון – עולה. והמחלל שבת בפרהסיא – תלוי בדעות שהבאנו לעיל, אם דינו כעובד ע"ז שבתלמוד, או כעושה בצנעא, או אפי' תינוק שנשבה. גם באגרות משה⁶⁷ הבחין בין כופר שברכתו אינה ברכה, לאחרים (ומסתמא כך יחשבו החפשים בדורנו) שאין אסור להעלותם. ומסקנתו שבשעת הצורך כגון ביא"צ שלהם או שיש חשש מחלוקת ואיבה – מותר. ובימים הנוראים יש עוד יותר להקל בדינם, משום שבואם לבהכ"נ מורה שמהרהרים בתשובה⁶⁸.

אם במחלל שבת יש להקל – כ"ש עובר שאר עבירות, ואפי' החי עם גויה אין לפסלו מצד עצם העבירה אל"פ שעומד בחטאו כל רגע ורגע, משום שאינו מתכוון למרוך, וכאמור לעיל. עכ"פ יש הכותבים שאין למנותם משבעת הקרואים, ויש להעלות מלבדם שבעה שומרי מצוות, אם אפשר⁶⁹.

כהן שעבר עבירת כהונה, כגון נושא גרושה – לא יעלה כהן, ודינו כישראל⁷⁰. יהודי שלא נימול, יש שפסלוהו לעלות משום שהוא נגש עם חרפת העבירה על גופו. אבל האנוס בכך – יש להקל בדינו⁷¹.

62. מגילה שם.

63. סי' רפ"ב אשל אברהם סק"ז.

64. סי' קמ"א אשל אברהם סק"ח.

65. הקדמה לסי' קל"ה במשבצות זהב.

66. הביאו הב"י בסי' קל"ה.

67. או"ח ח"ב סי' נ"א וחלק ג' סי' כא. כב.

68. ח"ג סי' יב. מאידך, הוא מחמיר מאד ביחס לרפורמים וקונסרבטיבים הנדונים ככופרים משום שאינם מאמינים בתורה – ח"ב סי' נ, ח"ג סי' כא. ועי' במשיב מלחמה שסובר שבענין עליה לתורה יש להשוותם. ע"פ הרמב"ם הנ"ל באגרת השמר.

69. הגר"ע יוסף; יהודה דעת ח"ב סי' טז בדין המגלה בתער.

70. שו"ע סי' קכ"ח סעיף מ'. ועיין בענין זה באג"מ או"ח ב. לג.

71. עיין ציץ אליעזר ח"א סי' ט. ויש לשאול שאלת חכם בנוגע לעולי בריה"מ אם ידוע

כבודים אחרים של תורה שאין בהם ברכה בפה – כהגבהה וגלילה, הוצאה והכנסה, הקפה בשמחת-תורה – לא נהגו לפקפק, ואדרבה – דוקא באלה ניתן להגשים אפשרות הקירוב.

נשיאת כפים

מבחינה מעשית השאלה פחות שכיחה, משום שהכהנים עולים לדוכן באופן חפשי, ללא כיבוד. בכל זאת יש מקום לברר מה נכון להורות להם למעשה, והאם יש למנעם מלעלות כשאין שם כהנים נוספים שומרי מצוות.

אין כאן המקום להכנס לפרטי ההשוואה והשוונה שבין הלכות עבודת המקדש בכהן, לבין נשיאת כפים.⁷² עכ"פ בנ"כ מצאנו דין מיוחד שגברא או ידיים שחטאו – פסולים לברך. לכן, כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו שנא "ידיכם דמים מלא"י ולדעת הרמב"ם והמחבר אפי' עשה תשובה.⁷⁴ כהן שעבד ע"ז פסול לשירות ולנשיאת כפים,⁷⁵ וגם בזה דעת הרמב"ם שתשובה אינה מועלת.⁷⁶ חילול שבת לא נזכר בש"ס וגם לא ברמב"ם, אדרבה, הרמב"ם מתבטא: "ושאר עבירות אין מונעין", אבל כתבו הפר"ח⁷⁷ והמשנ"ב⁷⁸ שהה"נ המומר לחלל שבת בפרהסיא כמוהו כעובד ע"ז. הדברים מסתמכים כמובן על הגמ' בחולין, ומקבילים לדין צירוף לעשרה שבסי' נ"ה. אמנם יש לענ"ד להסתפק אם הרמב"ם סבור כן, חדא משום לשונו המפורשת (לעיל). ועוד, שהרמב"ם הסובר שתשובה אינה מועלת – תופס שע"ז דומה להריגת נפש, שהידיים שעבדו – נקנסו ונפסלו מלברך את ישראל, גם אם כבר נתכפר לגברא החוטא בכפרה גמורה.⁷⁹ וא"כ אין זה מדין פסולי ההקרבה של הסוגיא בחולין, כי בהם לא מצאנו שתשובה לא תועיל, שאל"כ – בטלת תורת כפרה מישראל! ומאחר שבנשיאת כפים הגדר שונה – אין להקיש בסתמא חלול שבת בפרהסיא. גם לא מסתבר כלל שחלו"ש בפרהסיא פוסל גם לאחר התשובה. עכ"פ, אין לנו להלכתא אלא דברי המשנ"ב, וההיתרים נובעים רק מתוך ראיית המחל"ש בזמנינו כעושה בצנעא או תינוק שנשבה.

למעשה, מוסכם בפוסקים שאין להורות לכתחילה למחל"ש לעלות לדוכן. יש הסוברים שרצוי למנעם מכך לפני שעולים.⁸⁰ ורובם מסכימים שאם עלו או אפי'

עליהם שאינם מולים, שלכאורה הם ממש תינוקות שנשבו, אבל מאידך – משעלו ארצה ויכלים להימול – אפשר שהם בבחינת סופן בפשיעה, וצ"ע.

72. ע"י נוב"י סי' ה.

73. ברכות לב.

74. הלכ' תפילה טו, ג ושור"ע סי' קכ"ח סעיף ל"ה. ויש ראשונים המתירים כשעשה תשובה, וכ"פ הרמ"א, וראה הג"מ על הרמב"ם שם.

75. ע"פ המשנה במנחות קט. בכהנים ששמשו בבית חוניו.

76. רמב"ם בהלכ' תפילה, שם.

77. סי' קכ"ח סקל"ט.

78. שם ס"ק קל"ד.

79. עג"כ פרי"ח שם סקל"ז.

80. ציץ אליעזר חי"ג סי' י"ד. הוא מביא דברי ר' חיים עוזר זצ"ל באגרת, שכתב סברא אחרת

מתכוננים לעלות, אין למחות בידם בחזקה, משום שיפגעו ומשום איבה, וזאת גם כשאין כהנים אחרים.⁸¹

כהן שנשא גרושה לא ישא כפיו⁸², (והנושא גויה בכלל, מק"ו), שאין בו דין "וקדשתו", אך כאמור, דינו כישראל לענין עליה לתורה, וכמבואר לעיל.

יש מן האחרונים הסוברים שהערל פסול לנ"כ, כשם שעבודתו פוסלת⁸³, ויש החולקים משום שאין מקישים ברכה לעבודה לחומרא⁸⁴ ואפי' מי שלא נימול במזיד – כשר⁸⁵.

קבלת תרומה לבהכ"נ

מובא בראשונים, שמתן נדבת ממון לצורך בית הכנסת כמוה כהבאת קרבן, ולכן דוקא מגוי ניתן לקבל נדבה כדרך שמקבלים ממנו נדרים ונדבות לעולה, ואילו מישראל המומר לעכ"ם – אין ליטול. הרמ"א הביא הלכה זו בהלכות בית הכנסת⁸⁶ ובהלכות צדקה ביו"ד⁸⁷. המג"א סובר שאם כקרבן הוא – הה"נ מחלל שבת בפרהסיא⁸⁸. מאידך, מביא הש"ך את המב"ט הסובר שאין להקיש מקרבן להקדש בהכ"נ⁸⁹. מסתמא יש להקל בזה, ובפרט לאור דברינו שיש ספק גדול בחומרת המחל"ש בפרהסיא כיום.

ראוי לסיים בדברי רש"י בפרשיית הקטורת על החלבנה⁹⁰: "בשם שריחו רע... ומנאה הכתוב בין סממני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעיינינו לצרף עמנו באגודת תעניתנו ותפילתינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עלינו" (ע"פ הגמ' כריתות ז:).

יהי רצון שישובו כל ישראל לאבינו שבשמים, ויכירו באמיתת תורת קדשו, ויהיו הדברים בבחינת בירורים בלבד.

להתיר משום הוראת שעה, שאם לא יעלו – ישכחו שהם כהנים, ואז יבואו להיטמא ולשאת גרושות. ונראה שכיום בישראל אין הסברא משמעותית, שהרי הכל רשום ומוסדר, ב"ה. וכ"כ הרב ולדנברג שליט"א שאין ללמוד מכך למעשה.

81. אג"מ או"ח א, לג.
82. שו"ע סעיף מ', ע"פ הגמ' בבכורות.
83. הב"ח כאן. פ"ח סקל"ט. ואפילו ערל באנס שמתו אחיו מחמת מילה – באר היטב סקס"ג.
84. תענית כג.
85. מג"א סקנ"ד, והאריך בענין המח' באג"מ או"ח ב, לג ענף ב'.
86. סי' קנ"ד סעיף יא.
87. סי' רנ"ד.
88. שם סקי"ח.
89. הש"ך ביו"ד סק"ה.
90. שמות ל, לד.